

Vilma Saarinen

SUOMALAISIA MUINAISUSKOMUKSIA KUOLEMASTA JA
KUOLEMAN KUVAAMINEN TAITEESSA

Kuvataiteen koulutusohjelma

2020

SUOMALAISIA USKOMUKSIA KUOLEMASTA JA KUOLEMAN KUVAAMISEN TAITEESSA

Saarinen, Vilma

Satakunnan ammattikorkeakoulu

Kuvataiteen koulutusohjelma

Toukokuu 2020

Sivumäärä: 29

Asiasanat: kuolema, muinaisusko, taide, symbolit,

Tiivistelmä

Opinnäytetyön aiheenani on tutkia suomalaisia muinais- ja kansanuskomuksia kuolemasta. Opinnäytetyöni keskittyy käsittelemään elämän päättymistä, kuoleman jälkeistä elämää ja kuolemanjälkeisen elämän ja elävän elämän yhteyttä. Käsittelen ihmisten sielukäsitystä ja kuinka se jakautuu kolmeen osaan: ruumissielu, vapaasielu ja haltijasielu.

Osana opinnäytetyötäni on myös teosanalyysit suomalaisista taiteilijoista ja heidän teoksistaan. Esittelen, kuinka he ovat kuvanneet kuolemaa erilaisin symbolein, millainen suhde heillä on kuolemaan, ja mitä he haluavat töillään kertoa. Tekstin lopussa käsitelen vielä omaa taiteellista prosessiani, johon liittyy muinaisuskoinen kuoleman teema ja millaisia tunteita kuolema ja sen käsitteleminen taiteessa minussa herättää.

ANCIENT FINNISH BELIEFES ABOUT DEATH AND DESCRIPTIONS OF DEATH IN ART

Saarinen, Vilma

Satakunnan ammattikorkeakoulu, Satakunta University of Applied Sciences

Degree Programme in visual art

May 2020

Number of pages: 29

Keywords: death, ancient religion, art, symbols

The topic of my thesis is to study Finnish ancient religion and folk beliefs about death. My thesis focuses on the end of life, afterlife and the connection between afterlife and living life. In this thesis I tell more about human's soul notion. How it composed of three different parts: spirit, nature and self.

As part of my thesis work, there are also work analyzes of Finnish artists and their artworks. I tell, how they have described death with different symbols, what kind of relationship they have to death, and what they want to tell in their artworks. At the end of the text, I will deal with my own artistic process, which involves the ancient theme of death and what emotions death and its treatment in art evoke in me.

SISÄLLYS

1	SUOMALAINEN MUINAISUSKO KUOLEMASTA/ JOHDANTO	5
2	SIELU-USKOMUS: Ihmisen kolme sielua	7
2.1	Ruumissielu	7
2.2	Vapaasielu	7
2.3	Haltijasielu.....	8
3	KUOLEMA JA KUOLEMANJÄLKEINEN ELÄMÄ	9
3.1	Kuoleman enteet	9
3.2	Etä- ja lähivainajalat	10
3.3	Tuonpuoleinen maailmankuva	11
4	KUOLEMAN TEEMA JA SYMBOLIIKKA TAITEESSA	13
4.1	Akseli Gallen-Kallela: Lemminkäisen äiti	13
4.2	Hugo Simberg: Elämän virralla.....	15
4.3	Ilmari Wärri: Children of the Future ja 2067	17
4.4	Anna Ellmén: Sielulintu	22
4.5	Vilma Saarinen: Oma lopputyö	25
	YHTEENVETO	28
	LÄHTEET.....	30

1 SUOMALAINEN MUINAISUSKO KUOLEMASTA/ JOHDANTO

Nykyihminen on jo pidemmän aikaa uskonut, siihen että elämä on hyvin yksinkertainen helposti hahmotettava asia. Se on esitetty kliinisenä ja loogisena tapahtumasarjana, jana, jolla on alku- ja päätepiste. Uskotaan, että se alkaa sikiön kehitymisestä ja päättyy kun ihmisen aivotoiminta lakkaa ylläpitämästä elintoimintoja. Se, mitä kuoleman jälkeen tapahtuu, on ollut ikuinen mysteeri, johon on vaikea saada oikeaa vastausta. (Pulkkinen 2014, 143)

Kuoleman jälkeistä elämää on pohdittu metafysiikan, mystiikan, ontologian ja spirituaalisuuden näkökulmasta. Lähes jokaisessa uskonnossa ympäri maailman on jonkinlainen käsitys kuolemanjälkeisestä elämästä. Ennen kristinuskon leviämistä Suomeen, muinaissuomalaisilla oli uskomus, että vainaja kulkee kuoleman jälkeen manalaan taikka tuonelaan. Kristinuskon muutti käsityksen tuonelasta ja sen tilalle tuli kaksi ulottuvuutta, jotka opettivat ihmisiä elämään ja toimimaan oikein. Uskottiin että on taivas, jossa on rauha ja pelastus tai on helvetti, jossa on ikuinen kadotus. Nykyihminen on kuitenkin ajan kuluessa kyseenalaistanut uskonopit tästä, ja jotkut ovat luopuneet uskomasta kokonaan ja ei täten koe tarvetta uskoa kuolemanjälkeiseen elämään. (Wikipedia 2019)

Ihminen on luonnostaan utelias olento, jolla on tarve saada ymmärtää ja tietää asioita. Ihmisyhteisöjen muodostuessa heräsi ihmisille kiinnostus löytää jokin selitys tai syy ympäröiville luonnonvoimille tai koetuille tapahtumille. Kuoleman ja kuolemanjälkeisen elämän iäkkäisen mysteerin alullepanija on mitä toden näköisemmin ollutkin erimaiden aluekohtaiset muinaisuskomukset ja kansanuskomukset. Tuolloin uskottiin, että ikäviin tilanteisiin liittyi jotain mytologista taustaa. Ikäviä asioita kuten kuolema, sairaudet ja epäonnisuus tapahtui jonkun muun ympäröivän henkimaailman tai voiman ansiosta. Ihmisten oli tällöin helpompi käsitellä ja hyväksyä tapahtuneet asiat. (Palmäki 2006, 4)

Suomalaisessa muinais- ja kansanuskossa luonto on näytelty kautta historian merkittävää roolia. Luonto ja luonnon kohteet ja koko ympäristö koettiin itsensä kaltaisina intentionaalisina toimijoina. Tästä käytetään käsitettä animismi, eli kaiken elollistaminen. Se maailmankuva, jossa luonnosta ja luonnonkohteista tulee ihmisenkaltaisia,

mielellisiä ja sielunomaavia kohteita. Koska maailma ympärillä koettiin sielullisena ja mielellisenä kohdattiin kuolema samalla tavalla. Tällainen ajattelumalli helpotti kommunikaatiota tämän ja tuonpuoleisen välillä, joka puolestaan helpotti surun ja ikävän käsittelemistä. (Palomäki 2006, 4)

2 SIELU-USKOMUS: Ihmisen kolme sielua

2.1 Ruumissielu

Ruumissielun eli henkiselun uskottiin olevan se, joka piti elintoiminnot toiminnassa, niin että ihmisruumis pysyi elossa. Muinaissuomalaiset kutsuivat ruumissielua löylyksi. Muinaissuomalaiset ovat yhdistäneet lepän symboloimaan ruumissielua ja leppää onkin kutsuttu henkiselunpuuksi. Selitys miksi näin uskottiin, johtui siitä, että veri ja verenkierto yhdistettiin elämää ylläpitäväksi toiminnaksi ja puolestaan veren vuodattaminen ruumiista johti kuolemaan. Kun lepän pintaa haavoittaa alkaa siitä tihkuta punaista nestettä, joka kuvasti verta. (Alhonen 2016)

2.2 Vapaasielu

Toinen ihmisen kolmesta sielusta uskottiin olevan vapaasielu. Ihmisen yksilöllisyys, tajuava minuus, tunnettiin myös nimellä itse. Sen uskottiin kykenevän poistumaan ihmisruumiista ja kantamaan ihmisen persoonallisuutta ja tietoisuutta sekä kognitiivisia toimintoja. Tämä vastaa ikään kuin nykysuomalaista sielunkäsitystä. Uskomuksena oli se, että itse elää niin kauan kuin hänet muistettiin, oli henkilö sitten kuollut tai elävä. Jos vapaasielu irrottautui ruumiista liian pitkäksi aikaa, se johti ruumiin välittömään tajuttomuuteen ja kuolemaan. Jos ihminen nukkui tai oli tajuton, uskottiin sielun seikkailevan ruumiin ulkopuolella, Jos metsästäjä surmasi nukkuvan eläimen, eläimen sielun uskottiin seuraavan metsästäjää ja tulevan kiusaamaan häntä uniinsa. Vapaasielu pystyi elämään vapaasti ilman ruumista ja eli kohtalon määräämän pituuden ajan ilman fyysistä ruumiillista muotoaan. (Taivaannaula 2016)

Itsen uskottiin kuuluvan suvulle ja tämä varmisti sen jatkuvuuden. Nimen uskottiin kantavan sielua, joten antamalla lapselle sama nimi kuin mikä vainajalla oli, jatkoi sielu elämää. Tällä keinoin uskottiin pystyvän turvaamaan sukua itseltä. Tällainen reinkarnaatio eli jälleensyntyminen näkyi selvänä etenkin Siperian suomalaisilla ja saamelaisilla. Saamelaisille reinkarnaatiokäsitys oli selkeä. Odottava äiti näki unessa,

kuka suvun esivanhemmista halusi syntyä uudestaan tulevassa lapsessa ja kenen nimeä lapsen tulisi kantaa. (Taivaannaula 2016)

Sielu pystyi elämään ilman ruumiillista muotoa. Jos ihminen kuoli väkivaltaisesti ja vääryyden seurauksena, uskottiin että maailma ajautui tällöin sielun kannalta epätasapainoon. Sielu ei päässyt vainajien joukkoon, vaan jäi maan päälle sijoittamattomana sieluna kummittelemaan. Sijoittamaton sielu pyrki syntymään uudelleen maailmaan ja etsi moraalista hyvitystä. Toisinaan sijoittamaton sielu saattoi kääntyä elävien puoleen ja saattaa loppuun heidän kauttaan kesken jääneet ja tekemättömät asiat. Sijoittamaton sielu saattoi kyetä saamaan ihmisen tekemään korvauksen kärsimälleen vääryydelle. (Taivaannaula 2016)

2.3 Haltijasielu

Ihmisen kolmas sielu oli haltijasielu. Se oli ikään kuin kaksoisolennon tai näyn näkemistä. Tämä on verrattavissa ikään kuin suojelusenkelisiin, mutta haltijasielu oli enemmän haamu, aave tai hahmo, joka piti huolta. Se varoitti ja suojeli ihmisiä. Haltijasielu saattoi ilmestyä kaksoisolentona. Käytännössä niin, että kuultiin tai nähtiin ihmisen tulevan käymään ennen kuin hän konkreettisesti oli ehtinyt vielä paikalle. Myös erilaisten näkyjen ja enneunien näkeminen uskottiin olevan haltijasielun keino kertoa jostain tulevasta. Tällaista ilmenemistä kutsuttiin etiäiseksi. Jos ihminen näki tiettyä ihmistä muistuttavan haamun, uskottiin sen ennustavan kyseisien ihmisen kuolemaa. (Pulkkinen 2014, 146-147)

3 KUOLEMA JA KUOLEMANJÄLKEINEN ELÄMÄ

3.1 Kuoleman enteet

Entisaikaan elämä saattoi jäädä lyhyeksi ja ihmiset kuolivat nuorena. Kuolemaa mie-
tittiin paljon ja ympäristöä ja itseä tarkkailtiin sen vuoksi tarkasti. Uskomuksena oli,
että kaikki tavanomaisesta poikkeava tai kuoleman mieleen tuova asia saattoi olla
enne. Enteet olivat hyvästä. Kuoleman toivottiin tulevan yllätyksettömästi. Siihen ha-
luttiin valmistautua. Pelkona oli, että kesken jääneet asiat jäisivät vaivaamaan kuole-
mankin jälkeen niin vainajaa kuin vainajan läheisiä. (Pulkkinen 2014, 190)

Kuoleman enteet uskottiin olevan suoria tai epäsuoria. Ne olivat joko näkyjä, aavis-
tuksia tai ennustusmerkkejä. Ne saattoivat olla haamumaisia olentoja, jotka tulkittiin
yliluonnollisiksi. Haamumaiset hahmot kuolevasta henkilöstä olivat kuin vaeltamaan
lähtenyt irto- tai varjosielu tai haltija, jotka ilmestyivät eläville. Tyypillisimpiä merk-
kejä oli vainajien eli väen ilmestyminen kuolevan kuolinpaikalle tai tulevan kuolevan
luokse. (Lehikoinen 2011, 98-99)

Selvänä kuoleman enteenä ja kansantarinoissa monesti kuolemaa edustava henkilö on
ollut mustaan pukeutunut nainen, jonka toiminta on jollain tavalla kummastusta herät-
tävä. Esimerkiksi kun tupaan saattoi ilmestyä mustapukuinen nainen, joka vain tuijotti
tuvassa olijaa. Pian hahmon lähdettyä tuvassa olija kuoli. (Lehikoinen 2011, 100)

Eläimiin on hyvin usein liitetty kuoleman enteen piirteitä. Vielä nykypäivänäkin
meillä on mielikuva sielunlinnusta tai linnusta kuoleman sanansaattajana. Myös korppi
on saanut kuolemaa kuvaavan leiman itselleen. Uskottiin, että korpit edustavat juma-
latonta ihmistä. Ajateltiin, että mustat linnut ovat kadotettujen sieluja, jotka ovat tulleet
ottamaan vastaan uutta asukasta helvettiin. Myös kuolemaa ennustavana lintuna on
pidetty käkeä. Suomessakin on elänyt uskomus, jossa lasketaan elinvuosia käen kuk-
kumiskerroista. (Pulkkinen 2014, 191-192)

Sota- aikana kuoleman enteitä tarkkailtiin myös paljon, niin kotirintamalla kuin etu-
linjassa. Vuosien 1939-1945 rintamien vahva tarinaperinne kertoo, kuinka sotilaat

saattoivat ennustaa tulevan kaatumisensa. Näkkileivät ja tupakat saatettiin luovuttaa taistelua ennen tovereille, koska uskottiin, että niitä ei enää tarvitse.

3.2 Etä- ja lähivainajalat

Kun varsinainen kuolema tapahtui, uskottiin että ruumiinsielu poistui viimeisen henkäyksen mukana ja hävisi. Vapaasielun käsitteen mukaan voidaan jossain määrin se-littää, mitä fyysisen kuoleman jälkeen on uskottu tapahtuvan. Tavallisesti vapaasielu matkusti vainajalaan, jossa se saattoi uudelleen syntyä joidenkin sukupolvien ajan uu-sissa jälkeläisissä. Tämä kierto uskottiin kuitenkin loppuvan, kun yksilölliset muistot vainajasta hävisivät. (Pentikäinen 2003, 13)

Nykykäsityksen mukaan pyyntikulttuureissa vallitsi ajatus etävainajalasta, jossa sielut on sijoitettu kauaksi. Pyyntikulttuurissa vainajia pelättiin. Vainajat haluttiin karkottaa etävainajalaan, koska pelättiin, että sielut ikävöisivät eläviä läheisiään ja tulisivat hou-kuttelemaan elävienkin sieluja vainajalaan. Tällainen pelko usein johti siihen, että vai-naja haudattiin syvälle maahan niille sijoilleen, jonka jälkeen siirryttiin muualle kauas haudasta, ettei sielu löytäisi heitä enää. Hautaan laitettiin vainajan omia tavaroita, jonka ”varjot” hän otti mukaansa siirtyessään kuolleiden valtakuntaan. Polttohautaus oli tyypillisempää etävainajala- käsityksessä. Vainajan polttamisessa uskottiin, että ruumis tuhoutuu kokonaan ja sielu siirtyy kuoleman valtakuntaan, jolloin ruumis eikä sielu enää pystyisi tulla piinaamaan ihmisiä. Ruumiiden silmät peitettiin, sillä pelättiin heidän katselevan itselleen seuraa, suut suljettiin, ettei paholaiset pääsisi sieltä vai-najan ruumiiseen. Pelkona oli, että ruumis ei pysyisi haudassa, vaan olisi noussut sieltä tekemään pahuuksia. (Pulkinen 2014, 148)

Maanviljelykulttuurissa uskottiin sekä etä- että lähivainajalaan. Vainajia kohtaan ko-ettu pelko olisi ollut sietämätöntä, niinpä ihmiset joutuivat muuttamaan heidän ajatte-lumalliaan. Viljelykulttuurissa ihmiset olivat asettuneet tietylle alueelle, joten vai-najien ja sielujen kanssa oli pakko elää. Siksi hautaukset hoidettiin yleisimmin kylän yhteisessä kalmistossa, jossa oli vainajien oma yhteisö. Vainajia alettiin pitämään su-vun ja elinkeinon suojelijoina. Alettiin kokemaan, että vainajat tarkkailevat heitä. Pelko siitä, että elävien ihmisten sieluja kaapattaisiin, poistui, kun koettiin, että

kuoleman rajan yli oli jo muodostunut yhteys. Heitä kunnioitettiin ja heitä kohdeltiin hyvin. Heidän perintöään ja muistoaan pidettiin yllä. (Pulkkinen 2014, 149)

3.3 Tuonpuoleinen maailmankuva

Vainajalasta on eri nimityksiä, joista esimerkiksi tuonela on ehkä vainajalaa tutumpi. Tuonelasta on esitetty monenlaisia tulkintoja, millainen paikka se oli vainajien sieluille elää. On tutkittu, että tuonela koettiin kaksijakoisena paikkana. Vanhoista muinaisrunoista on pystytty päättämään, että tuonela oli uskottu olevan samanlainen paikka kuin maanpäällinenkin. Tuonelassa mikään ei muuttuisi, vaan asioita tehtäisiin aivan normaaliin tapaan. Siksi hautaan usein laitettiinkin pyyntivälineitä, koruja ja ruokaa, jolla taattiin, että vainajan sielu voisi jatkaa elämäänsä normaaliin tapaan. (Pulkkinen 2014, 44) Lapsille lauletuissa kehtolauluissa tuonelan kuvattiin olevan onnenmaa, jonne lapsien on helppo kulkea ja jossa heidän on hyvä olla (Lehikoinen 2011, 286).

Mutta tuonelasta on annettu myös synkempi ja kamalampi kuva. Tuonelassa asiat eivät olleetkaan niin hyvin kuin uskottiin. Siellä kaikki oli käänteistä. Oikea ja vasen vaihtoivat puolia, joka teki kaikesta hankalampaa. Vasenta puolta pidettäänkin vainajiin ja Tuonelaan liittyvänä asiana. Esihistoriallisissa hautauksissa vasemman käden symboliikka näkyy esimerkiksi siinä, kun kuolleen mukana haudattu miekka onkin asetettu hänen oikealle puolelleen, koska tuonelassa hallitsevan käden puoli vaihtuisi ja miekka vedettäisiin vasemmalla kädellä. (Pulkkinen, 2014, 49)

Tästä kurjemmasta tuonelan kuvasta on käytetty sanaa manala. Uskomuksena oli, että aurinko kiertää manalassa vastapäivään. Siellä kaikki on vielä lisäksi ylösalaisin. Manalan uskottiin olevan iloton ja kurja paikka, jossa piinaa kauhu, ja surkeus varjostaa vainajia. Keskiajalla kristinuskko muutti tuonelan tai manalan kuvaamaan kristillistä käsitystä helvetistä. (Pulkkinen 2014, 49)

Useissa kansanrunoissa tuonela on kuvattu sijaitsevan saarella. Sitä ympäröi ja eristää vesistö, joka saattoi olla joki, salmi tai merenselkä. Yleisimpänä uskomuksena kuitenkin on kulkenut käsitys joesta, tuonelanjoesta ja sen virrasta. Tavallisimmin vainajien sielut matkasivat vesiteitse kohti tuonelaa. Joen rannalla vainajat huhuilivat odottaen noutajaa. Huhuilun kuuli Tuonen tyttö Tytti, joka veneellään nouti heidät. Ennen kuin

vainajat nousivat veneeseen, heille esitettiin kysymyksiä, millä varmistettiin, että onhan vainajat varmasti kuolleita ja minkä takia he haluavat kyydin. (Wikipedia 2020)

Tuonelan joesta on esitetty kahta näkemystä. Joko se oli rauhallisena ja synkkänä virtaava joki taikka raivoisa koski tai pyörre. Virta sijaitsi tämän- ja tuonpuoleisen välillä. Virtaan manattiin taudit, pahuudet, pelot ja pedot. Syntisen virran tuli poltti ja virran ylittäneet olivat kuin kiirastulessa käyneitä ja sen jälkeen synneistään puhdistuneita. Kansanuskomuksissa joki saattoi olla myös verivirta, jossa pahantekijöiden piti kahlata tuonelaan. Virrassa uskottiin virtaavan miekkoja, tapparoita sekä neuloja. Teräseistä saadut haavat ja veren vuotaminen jokeen puhdisti pahantekijät synneistään. (Wikipedia 2020)

4 KUOLEMAN TEEMA JA SYMBOLIIKKA TAITEESSA

4.1 Akseli Gallen-Kallela: Lemminkäisen äiti

Lemminkäisen äiti (1897)

Kuva: Kansallisgalleria

Akseli Gallen-Kallelan maalaus Lemminkäisen äiti on yksi suomalaisen maalaustaiden klassikoita. Teoksen aihe pohjautuu Kalevalassa kuvattuun kertomukseen Lemminkäisestä ja tämän karusta kohtalosta.

Lemminkäisen äiti teos edustaa symbolistista taidesuuntausta. Teoksessa löytyy paljon kuoleman ja synkkyyden symboleita. Yleisesti teoksen värimaailma on tummasävyinen. Se luo teokseen mystistä ja uhmaavaa vaikutelmaa. Mustaa väriä pidetään surun ja kuoleman värinä. Se yhdistetään myös usein pahuuteen ja epätoivoon. Tuonen virran synkkä vesi, vahvat varjostukset sekä ääriviiva luo teokseen vahvaa kontrastia ja korostaa kuvien elementtejä.

Teoksen vasemmassa yläkulmassa on tuonelan joessa uiva joutsen. Suomen kansallislintu laulujoutsen on kaunis, uskollinen ja puhdas eläin, joka edustaa elämää. Sitä pidetään pyhänä ja viattomana. Jos joutsenen joku surmasi uskottiin surmaajankin kuolevan pian. Kansanrunoudesta tutuksi tulleeella tuonelanjoen joutsenella uskottiin olevan yhteys tämän- ja tuonpuoleisen välillä. Gallen-Kallela on kuvannut taustalle joutsenen keskelle mustaa virtaa uiskentelemaan. Joutsen on pysähtynyt ikään kuin katsomaan Lemminkäisen taistelua elämän ja kuoleman välillä.

Hyvin yleiset kuoleman symbolit, pääkallo ja luut, löytyvät maasta äidin vierestä. Pääkallo on yleinen symboli länsimaaisessa taiteessa. Visuaalisissa taiteissa kallo on ollut suora keino lähestyä vastaanottajaa. Tavallisesti pääkallo merkitsee katoavaisuutta, kuolemaa tai elämän lyhyyttä.

Kalevalassa kerrotaan, kuinka Lemminkäisen äiti odottaa katse ylöspäin suunnattuna mehiläistä, joka toisi hunajaa Ukko ylijumalalta Halleista. Tätä hunajaa tarvittiin Lemminkäisen herättämiseksi taas henkiin. Tämä kyseinen tärkeä mehiläinen, joka herättäisi Lemminkäisen löytyy maalauksesta äidin pään yläpuolelta aivan veteen osuvien kellertävien kaarevien juovien alta.

Kellertävät kaarteet kuvaavat auringon säteitä. Auringon säteet symboloivat toivoa. Se on teoksen ainoita positiivissävyisiä symboleita. Nämä säteet voisi kuvitella edustavan myös korkeampaa voimaa, joka pelastaisi Lemminkäisen. Teoksessa vesirajassa ovat isot kivenlohkareet, jotka ovat tahrautuneet tuonelanjoen uhrien vereen.

Lemminkäisen kasvoilla on valkea liina. Varsinaista symbolista merkitystä liinalle ei ole, mutta väistämättä mieleen tulee jo aikaisemmin tekstissäni mainitsemani tapa, joka tehtiin nopeasti kuoleman jälkeen. Tässä tavassa silmät peitettiin ja suljettiin, jottei vainajasta lähtevä sielu katsoisi itselleen viimeiselle matkalle seuraajaa elävien joukosta.

Äidin ja Lemminkäisen välille muodostuu hyvin vahva ja latautunut tunne. Äidin kasvoilta huokuu huoli, suru ja epätoivo. Tämä tunnelataus ilmenee äidin kyyneleistä kiihuvissa silmissä, uurteissa hänen kurtistuneella otsallaan ja suun voimakkaasti alaspäin kääntymisestä. Teoksessa välittyy hienosti äidinrakkauden kuvaaminen. Äidin ja Lemminkäisen kuvauksesta tulee myös hyvin harras ja uskonnollinen vaikutelma. Teoksesta välittyy ehkä Gallen-Kallelan omaa uskon ilmenemistä.

4.2 Hugo Simberg: Elämän virralla

Elämän virralla (1896)

Kuvat: Kansallisgalleria

Suurin osa Hugo Simbergin maalauksellisesta tuotannosta pohjautuu kuoleman teemaan. Simbergin teoksista Haavoittunut enkeli sekä Kuoleman puutarha ovat todennäköisesti tunnetuimpia kuolemanaiheisia maalauksia suomalaisessa maalaustaideteossa. Simbergin tuotannossa esiintyy usein nuo luurankomaiset kuolemaa symboloivat hahmot. Ne ovat usein kuvattu lempeinä ja sympaattisina hahmoina, jotka osallistuvat ihmisten arkielämään. Simbergin teoksissa nämä luurankohahmot ovat ihmisten seuralaisia, jotka ovat osana elämäkulkua ja suorittavat surumielistä tehtäväänsä. Ne ovat läsnä ihmisten viimeisissä arjen riennoissa, kunnes saattelevat lempeästi ja ymmärtävästi ihmiset viimeiselle matkalle.

Hugo Simbergin teoksien joukosta löytyi eräs työ, joka mielestäni edustaa samaa teemaa kuin oma taiteellinen lopputyöni, sekä siinä on jotain tuttuja piirteitä myös opin- näytetyöstäni. Tämä työ on nimeltään Elämän virralla. Tässä teoksessa kokonaan valkeakaapuinen hahmo soutaa seisaallaan venettä. Veneessä on useita kirjoja, joista muutama on auki. Hahmo soutaa virtaa pitkin kohti kaukaisuutta.

Nähdessäni tämän maalauksen, mieleeni tuli juuri muinaisuskoon liittyvät sielu-uskomukset. Valkea hahmo sopisi kuvaamaan ihmisen sielua, joka on lähtenyt viimeiselle matkalleen. Muinaisuskossa oli ajatus siitä, että sielut matkaavat vesiteitä pitkin tuonpuoleiseen. Veneessä olevat kirjat ovat aikakirjoja. Ne ovat viisauden symboleita. Ne kuvaavat tässä yhteydessä myös kokemusten kertymiä, päiväkirjoina sekä avoimia tilintekoja. Kirjat ovat siis elämä, jota soutaja kuljettaa pois kaukaisuuteen. Tumman kapean virran saattaa helposti myös mieltää tai uskoa kuvaavan tuonelan virtaa. Tämä teos on tunnelmaltaan hyvin harmoninen ja rauhallinen. Soutaja etenee matkassaan hitaasti kohti horisonttiin katoavaa kohtaloa. Simberg on saavuttanut tässä teoksessaan samanlaista tunnelmaa kuin mitä Haavoittuneessa enkelissäkin tai Kohti iltaa- maalauksessaan. Maalaustyyli on kuitenkin samankaltainen kuin Simbergin luuranko- maalauksissa.

Elämän virralla teoksesta tulee etäisesti mieleen myös symbolisti taiteilija Arnold Böcklinin maalaus Kuolleiden saari (Die Toteninsel). Tässä maalauksessa valkoiseen pukeutunut leski soutaa seisaallaan venettä, jossa kuljettaa miehensä verhottua arkkua. Hän on matkalla kallioiselle saarelle, jossa sijaitsee hautaholveja. Vaikka tämä teos on hyvin tumma sävyinen, on siinä tunnelman puolesta samanlaista harmoniaa ja rauhallisuutta kuin Simbergin Elämän virralla teoksessa.

4.3 Ilmari Wärrin: Children of the Future ja 2067

Tutkiessani kuoleman teemaa suomalaisessa taiteessa tutustuin taiteilijaan nimeltä Ilmari Wärrin. Hänen pääkallo- ja ruumisarkkiteekit kiinnittivät huomioni ja halusin kovasti tietää millainen tarina teoksilla ja teoksen tekijällä on taustalla. Otin yhteyttä Wärrin sähköpostin kautta ja haastattelin häntä. Tässä haastattelussa ilmeni, että Wärrin teokset pohjautuvat vahvasti omiin henkilökohtaisiin kokemuksiin ja ajatuksiin, joita hän käsittelee ja purkaa tekemällä taidetta kuoleman teemasta.

Wärrille kuoleman teema on ollut kiinnostava aihe jo pitkään. Kuolema on tullut tutuksi alun alkaen metallimusiikin kautta. Iän myötä kuoleman käsite on auennut hänelle paremmin. Isänsä menetyksen myötä elämän ja kuoleman käsitteleminen tuli konkreettiseksi. Kiinnostus arkkuja kohtaan kumpusikin hänellä isälleen rakentamansa arkun pohjalta. Elettävän elämän, ajan arvostus ja kuoleman lopullisuuden käsitteleminen taiteessa, olivat täten selkeä aihe Wärrille. Taide kokosi jo vuosia kestäneen kiinnostuksen kuolemaa kohtaan.

Wärrin kokee, että teoksien myötä hänen käsityksensä kuolemasta on muuttunut. Hän tuo esille ihailemansa filosofin Rosi Badottin teorian persoonallisen ja persoonattoman kuoleman erosta. Rosin ajatukset ovat vahvasti samankaltaiset kuin filosofi Senecan (4 eaa. — 65 jaa). Seneca kehotti ihmisiä tyynesti hyväksymään kuolevaisuutensa ja keskittymään kuoleman pohdinnan sijasta hyveelliseen elämään. Kukaan ei tiedä omaa kuolinhetkeään, joten aikaa ei ole hukattavaksi. Tämän teorian mukaan oma kuolema vapauttaa meidät toimimaan täysillä nyt! Eikä ainoastaan vapautta vaan myös velvoittaa. Wärrin ihailee tätä ajatusta ja toteaa, että tehdessään taidetta tulee väkisin ajatelleeksi elämää, mitä ei ole tehnyt, mitä pitäisi tehdä tai mitä on tehnyt ja pitäisi jatkaa. Näinä informaatiotulvan ja turhuuksien päivinä on helppo menettää elämän varsinainen merkitys, hän toteaa.

Hänen teoksissaan tämä samainen teema ja kuoleman teoria ilmenee niiden interaktiivisuudessa. Teosten on tarkoitus koskettaa ja saada katsoja ajattelemaan elämää syvemmin. Wärrin teokset ovat kokemuksellisia teoksia ja niitä saa ja kuuluu kokeilla käytännössä. Teosten päällä saa kävellä ja niiden sisälle saa mennä. Ilman tätä kosketuspintaa teokset jäisivät erillisiksi, kertoo Wärrin.

Children of the Future (2017)

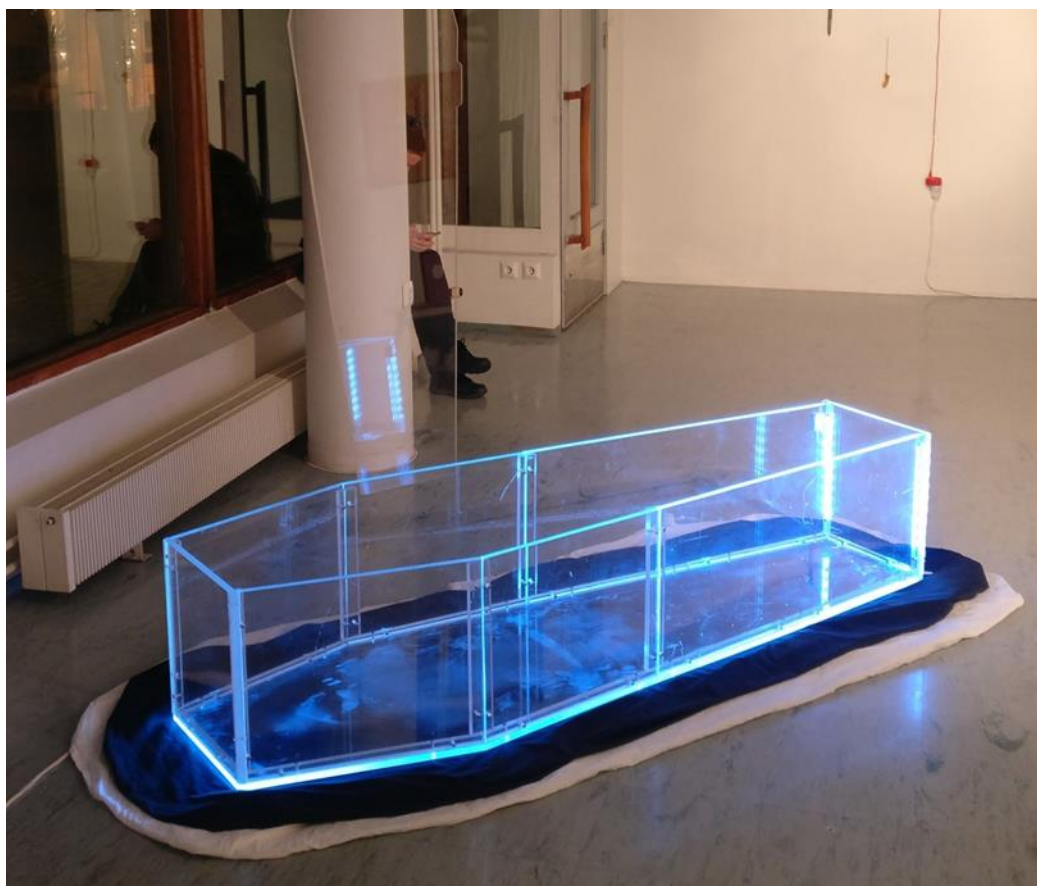
Kuva: Ilmari Wärrin

Ilmari Wärrin teokseen *Children of the Future* on valettu useita ihmisen pääkalloja kuvaavia betoniveistoksia. Näistä kalloista muodostuu lattia tai maainstallaatio, joiden päältä on tarkoitus kävellä. Vaikka kallot ovatkin hyvin tyypillinen tapa kuvata kuoleman teemaa ja aiheen voi ajatella kliseeksi kuten Wärrin itsekin toteaa, toimii tämä aihe mielestäni erinomaisesti, juuri tässä yhteydessä. Kallojen voimakkaasti realistinen muoto ja niiden asettelu puoliksi hautautuneena maahan on hyvin pysäyttävä. Teos on rakennettu hyvin arkiseen ympäristöön, joka tavoittaa helposti katsojan. Kuolema voi olla läsnä kaikkialla, jopa toimistossa.

Toimistoon rakennettu kalloinstallaatio on ollut Ilmari Wärrin ensimmäinen varsinainen taideteos. Tämän jälkeen saman kaltaisia kalloteoksia on tehty erilaisiin kohteisiin, mutta usein samalla idealla. Teokset on sijoitettu sellaiseen ympäristöön, johon katsoja voi samaistua ja paikkoihin, joissa ihminen elää ja viettää aikaa päivittäin.

Children of the Future teos on kokemuksellinen teos. Pelkästään teoksen ulkoasu herättää jo huomiota ja tunteita, mutta se että teoksien päällä kuuluu kävellä ja ne pitää fyysisesti myös tuntea tekee teoksesta voimakkaasti tunteita herättävän. Tarkoituksena onkin oivaltaa jotain elämästä ja kuolemasta. Teos osoittaa konkreettisesti ja kaunistelematta sen mikä on todellisuutta. Jalkojemme alla on kuolema ja määränpää, mihin meistä kaikki joskus päättyy. Se milloin, on arvoitus. Teos herättää ihmisen tajuamaan, että on aika elää ja kokea vielä, kun voi.

Yksi tärkeä elementti Wärrin mukaan teoksissa on myös tasa-arvo, jota kuolema myös edustaa. Oli sitten rikas tai köyhä, sairas tai terve, väristä tai rodusta riippumatta, kuolema korjaa. Luurankokin sen kertoo. Lopulta olemme samaan muottiin valettuja.

”2067” (2017)

Kuva: Ilmari Wärrin

Ilmari Wärrin arkkuteokset jäljittelevät muodossaan vanhaa hieman jopa goottilaistyylistä arkkumallia. Niiden sanoma ja viesti on hyvin kantaa ottava. Niissä on meihin ihmisiin ja meidän arkielämään liittyviä symbolisia viestejä, joihin meidän on helppo samaistua ja tunnistaa niitä piirteitä.

”2067” Arkku teos kuitenkin poikkeaa hieman muista Wärrin arkkuteoksista. Tämä arkku ei ole rakennettu puusta, vaan materiaalina on ollut läpinäkyvä pleksilasi. Arkku on valaistu kirkkaan sinisävyisillä valoilla, joka luo hieman futuristisen tunnelman. Teos on interaktiivinen. Katsoja saa mennä teoksen sisälle makaamaan, jonka jälkeen kansi suljetaan. Pleksi eristää ympäröivän äänihälinän hyvin ja laskee katsojan ja tässä tapauksessa kokijan rauhalliseen hiljaisuuteen. Arkussa makaamiskokemus voi olla hyvin meditatiivinen. Se on kuin kuoleman simulaattori, jossa voi oivaltaa jotain syvällistä elämästä. Siinä voi jossain määrin päästä ajatukseen siitä, millaiselta elämä näyttää, sitten kun ei itse enää ole täällä. Ei enää kuule muita, eikä muut enää kuule sinua. Ihmiset, maailma ja koko elämä jatkaa eteenpäin, kun puolestaan itse on

irrotettuna siitä kaikesta. Ei enää vaikutusvaltaa, ei kontakteja muihin, ei mitään, pelkkää hiljaisuutta ja rauhaa. Tämän teoksen kokeilu voi avata ajatukset uudella tavalla, niin itselleen arkussa maatessaan kuin olla arkun ulkopuolella ja katsoa vaikkapa omaa läheistään arkussa. Ehkä kokemuksen kautta haluaa arvostaa elämää ja sen luomia mahdollisuuksia enemmän, kun näkee mistä kaikesta jää paitsi sitten, kun aika maanpäällä loppuu.

Normaalisti Wärrä käyttää arkkuteoksissaan rakennusmateriaalina puuta, mutta ”2067” teos ei Wärrin sanojen mukaan toimisi ilman läpinäkyvää pleksilasia. Tarkoituksena on luoda illuusio elämän ja kuoleman rajan häivyttämistä.

Ilmari Wärrin tyyli on hyvin hänelle itselleen omaperäinen. Kun kysyin haastattelussa Wärriltä millaiseksi hän itse kuvailisi omaa teos tyyliään, vastaus oli raaka ja intiimi. Tietyllä tapaa hän kokee edustavansa itseoppineiden outsider art –tyyliä. Omien sanojen mukaan hänellä ei ole mitään hajua opetetuista taideaiheista, tavoista tai tyyleistä.

4.4 Anna Ellmén: Sielulintu

Sielulintu (2016)

Kuva: Anna Ellmén

Sielulintu (2016)

kuva: Anna Ellmén

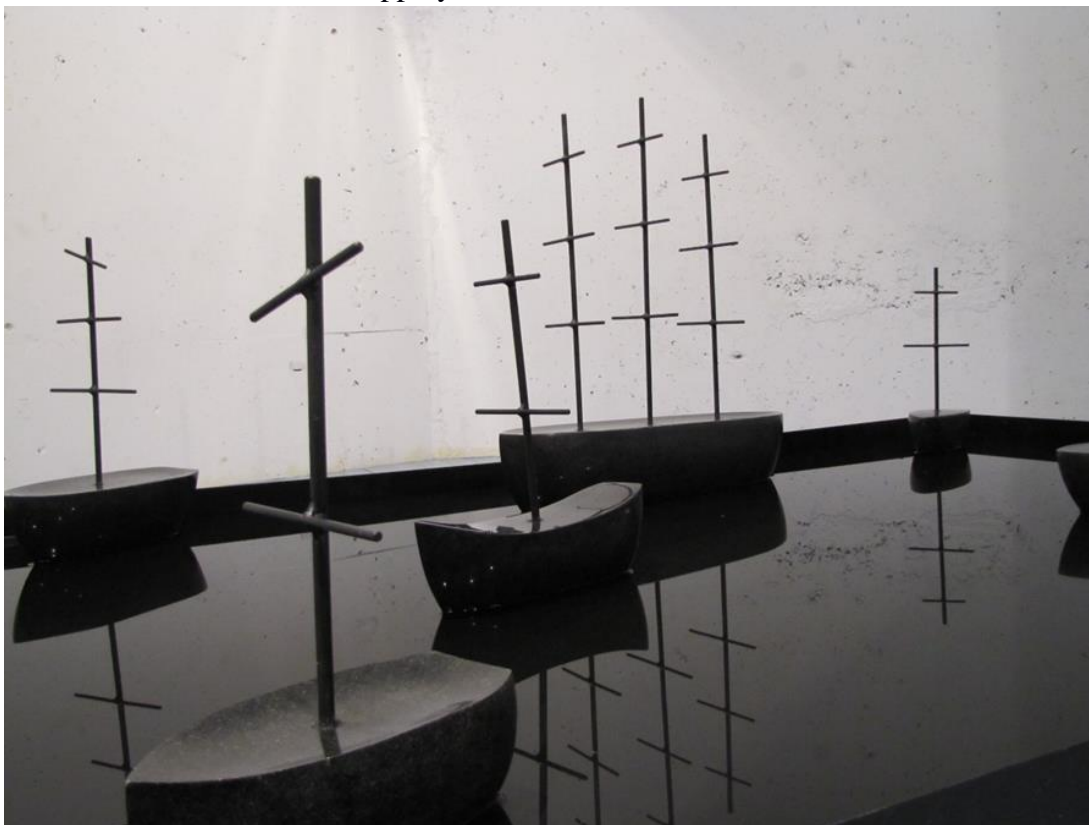
Tutustuin kuvanveistäjä Anna Ellméniin teoksiin etsiessäni taiteilijoita, jotka olisivat myös käsitelleet kuoleman teemaa tai suomalaiseseen kansanuskoon liittyviä aiheita. Anna Ellménin teoksista Sielulintu herätti kiinnostukseni ja halusin kuulla veistoksesta lisää. Ellmén avasi teokseen liittyviä taustoja sähköpostitse.

Ellménin veistokset henkivät omanlaistaan mystisyyttä. Hänen teoksensa pohjautuvat mytologiaan ja uskomuksiin. Ne on tehty pronssista ja erilaisesta kierrätys materiaalista, lähinnä romumetallista. Pidän valtavasti ajatuksesta, että hän käyttää töissään kierrätettäviä materiaaleja ja uudelleen käyttää pronssin jämiä. Materiaalit, jotka ovat tulleet jo aikansa päähän saavat taiteilijan käsissä uuden elämän. Niistä syntyy jotain hienoa ja arvokasta, josta ne muistetaan taas.

Ellménin Sielulintu teoksesta mieleeni tuli vahvasti tämä oma opinnäytetyöaiheeni. Teoksen nimi viittaa vahvasti, juuri lintujen symboliikkaan ja erilaisiin uskomuksiin. Ellménin teos muodostuu pronssista valetusta linnunjalasta, oikean teeren siivistä, vanhasta ilmakivääristä ja teräksestä. Ellmén itse kertoi, että veistoksen nimi viittaa kahteen kuolemaan liittyvään käsitykseen kansanperinteessä. Hyvin yleismaailmallisen käsityksen mukaan vainajan sielu voi ottaa jonkin eläimen, erityisesti linnun, hahmon. Toisen uskomuksen mukaan ihmisasumusten läheisyyteen pyrkivä lintu on ollut kuoleman enne. Teoksessa käytetty teeren siipi ja ilmakivääri vievät itselläni ajatukset juuri kansanuskomuksiin ja ihmisen ja eläimen suhteeseen siinä. Tuolloin luontouskomukset olivat hyvin vahvoja ja ympäristöä kunnioitettiin paljon. Rajaa metsän ja ihmisen välillä pidettiin erittäin tärkeänä. Metsän ja metsäneläinten kuului pysyä metsässä, eikä ihminen saanut häiritä niiden rauhaa ja samoin toisinpäin.

Sielulintu kuvaa mielestäni hienosti juuri tätä ihmisen ja eläimen välistä sudetta ja luonnon tasapainoa. Teoksessa ihmisen voisi ajatella olevan ilmakivääri ja teeren siivet taas kuvastavat metsäneläimiä. Nämä molemmat elementit tasapainottelevat ainoastaan yhden jalan varassa. On silmin nähtävää, että teos uhmaa tasapainoa ja painovoimaa, mikä tuo teokseen, että ajatukseen lisää jännitystä. Teoksesta voi nähdä sen, kuinka ihminen on selvästi ylivertaisempi eläintä kohtaan, mutta jollain erikoisella tavalla teeren siivet on saatu näyttämään paljon vahvemmilta. Tämän voi siis ajatella myös niin, että ihminen luulee hallitsevansa maailmaa olemalla kekseliäs ja älyllinen olento, joka ottaa käyttöönsä apuvälineitä, joiden avulla tekee itsestään muita eläviä olentoja vaarallisemman, mutta silti luonnolla ja eläinkunnalla on hallussaan jotain sellaista, jota edes ihminen ei pysty hallitsemaan. Hänen taiteellisessa tuotannossaan hän on tehnyt teoksia kadonneista, sukupuuttoon kuolleista eläinlajeista ja luonut näille ikään kuin myyttisiä tarinoita. Teoksillaan hän haluaa saada katsojat havahtumaan, siihen millainen rooli ihmisellä on ollut näiden eläinten tuhoon.

4.5 Vilma Saarinen: Oma lopputyö

Virrassa synkän tuonelan,
lipuvat laivat kuoleman,
kyydissään sielut vainajan,
näin jättävät tämän maailman.
(2020)

Kuva: Vilma Saarinen

Minua on aina kiehtonut historia ja kulttuurien mytologiset tarinat ja tavat, joten suuntasin ajatukseni siihen suuntaan. Löysin Risto Pulkkinen kirjan suomalaisesta muinaisuskosta ja silmiini osui lause, jossa kerrottiin, että sielut seilaavat vesiteitä pitkin tuonelaan. Tuo ajatus painautui mieleeni ja rupesin tutkimaan asiaa tarkemmin. Jotenkin ajatukset johtivat viikinkeihin ja heille tyypillisiin kuoleman rituaaleihin. Siihen liittyi vahvasti virtaan työnnettyt palavat veneet, joissa vainaja lähti arvokkaasti viimeiselle matkalleen, kohti Valhallaa. Kuolemaan liittyvät muinaisuskomukset ja siihen yhdistyvä mytologia vei mukanaan ja niin opinnäytetyöni, kuin taiteellisen lopputyöni aihe oli selvä. Halusin lähteä tutkimaan, miten mysteerisiä muinaisuskomuksia kuolemasta meillä suomalaisilla on ollut ja miten ne näkyvät vielä nykypäivänäkin.

Lause, jossa sanottiin, että sielut seilaavat virtaa pitkin tuonelaan tarttui mieleeni niin voimalla, että lähdin tästä lauseesta tekemään teosta. Olin jo aikaisemmin päättänyt, että haluan tehdä kiviveistoksen. Rakastuin materiaaliin koulun kivenveistokurssilla. Kivi materiaalina on erittäin vaativa, mutta myös kiehtova. Kivi edustaa kestävyyttä, pysyvyyttä ja ikuisuutta.

Kuoleman teema vahvistui kiertäessäni etsimässä sopivia veistokiviä lopputyötäni varten. Vieraillessani hautakiviveistämöillä näin konkreettisesti, kuinka tavallisesta kivistä saadaan muotoilemalla ja kiillottamalla ja kaiverruksilla tehtyä arvokas muistomerkki, joka toimii pitkäaikaisena monumenttina vainajan muistolle. Vainaja haudassa muuttuu orgaaniseksi aineeksi ja katoaa fyysisesti kokonaan olemasta, mutta kuten aiemmin kirjoitin tekstissäni, vainaja elää niin kauan, kuin hänen nimi muistetaan, siksi hautakiven merkitys nousee isompaan arvoon kuin se mitä maan alla enää on. Omiksi veistokiviksi valikoitui juuri hautakivien palaset. Halusin jatkaa sitä tarinaa, johon nuo kivet oli tarkoitettu, edustamaan kuolemaa.

Teokseni ” Virrassa synkän tuonelan, lipuvat laivat kuoleman, kyydissään sielut vainajan, näin jättävät tämän maailman” on symbolistinen teos, joka pohjautuu aiheeltaan muinaissuomalaiseen kuoleman uskomukseen. Kuten jo aiemmin mainitsinkin inspiroiduin lauseesta, jossa kerrottiin sielujen matkustavan tuonpuoleiseen, vesiteitä pitkin. Tästä inspiroituneena tein teoksen, joka kuvaa kuoleman jälkeistä sielujen matkaa elävien maailmasta kohti tuonelaa. Teoksessani on seitsemän mustasta dioriittikivistä eli mustana graniittina tunnetusta kivistä veistettyä laivaa, jotka on asetettu veteen mustaksi maalattuun teräsaltaaseen. Halusin tehdä teoksestani hyvin vähäeleisen ja graafisen, tietyllä tapaa piirrosmaisen.

Laiva itsessään on symboli. Se voidaan ajatella kuljettavan tai ajelehtivän tai yhdistävän tai erottavan. Teoksessani laivat ovat yhteyksiä tämän ja tuonpuoleisen välillä. Vaikka suomalaisessa muinaisuskomuksessa ja Kalevalassa tätä elämän ja kuoleman vesireitin väliä kuljetaan lautalla, en halunnut kopioida aihetta suoraan teokseksi. Otin luovan vapauden ja annoin oman mielikuvituksen viedä ja kehittelin tästä samaisesta ajatuksesta omanlaisen tulkintani.

Laivoissani on rautaiset mustaksi maalatut mastot. Osassa mastoista välipuolat ovat vinossa ja ne kuvaavat haurastumista ja ajankulua. Osana teostani on myös vesielementti. Halusin teokseni osaksi jotain elävää, liikkuvaa ja heijastavaa, joten

oikean veden käyttäminen osana teosta tuntui miellyttävältä. Teokseni on kylmä, kova ja vähäeleinen mutta kuitenkin täynnä monenlaisia ajatuksia ja tarinoita, aivan kuten kuolemakin. Teokseni tunnelma on harmoninen ja rauhoittava. Sieluja kuljettavat laivat ovat eri kokoisia, mutta kaikki kiiltävän mustiksi hiottuja. Vedestä heijastuva peili kuva luo jatkuvuutta, ajatuksen tuonpuoleisesta käänteisestä maailmasta. Teoksesani on hieman aavemainen tunnelma, elämän värit ovat kadonneet.

Teokseni valmistumisprosessin aikana maailma ehti muuttua melko radikaalisti. Maailmalla alkoi levitä Covid-19 -virus. Tämän viruksen johdosta maailmassa kuoli tuhansia ihmisiä ja maailma ikään kuin seisahtui ja tietyllä tavalla romahti. Teokseni aiheesta tuli yllättävän kauhuskenaariomaisen ajankohtainen tämän pandemian takia. Matkustuskielto ei koske kuoleman laivaa.

YHTEENVETO

Ihmisiä on kautta historian kiinnostanut kuolema ja erityisesti se mitä kuoleman jälkeen tapahtuu. Tätä samaa mysteeriä on pohdittu kaikkien kansojen keskuudessa. Tähän on haettu vastauksia niin jumalilta, tietäjiltä, shamaaneilta, papeilta, lääkäreiltä kuin omilta vanhemmilta ja sukulaisilta. Joskus kuulee tarinoita siitä, kuinka joku on käynyt jo kuoleman rajalla, mutta ei ole aivan nähnyt mitä tuon rajan takana oikeastaan on vai onko mitään? Uskomuksilla ja uskonnoilla on luultavasi pyritty saamaan ihmiset rauhoittumaan tämän mysteerin pohtimisen kanssa.

Jotkut vanhat muinaiset kansanuskomukset ovat edelleen läsnä kuolemassa. Ihmiset laskevat elinvuosiaan käen kukkumisista, hautakiviin on jäänyt pikkulinnun symboli siitä, että tuon linnun uskottiin kuljettavan vainajan sielua ja korppi on edelleen se pahuuden ja kuoleman lähettäjä, jonka uskotaan ennustavan onnettomia asioita. Vielä tänäkin päivänä törmää kertomuksiin oudoista tuntemuksista, näyistä, ja poikkeavasta käytöksestä eläimessä tai ihmisessä, joiden uskotaan ennustavan tulevaa kuolemaa.

Taiteen tekeminen kuolemasta saattaa olla tietyssä määrin ajatuksia selkeyttävää. Omien ajatusten ja pohdintojen tekeminen konkreettiseksi, nähtäväksi ja koskettavaksi teokseksi voi avata omaa tai katsojien näkemyksiä uudella tavalla. Aika, joka teoksen tekemiseen kuluu voi yhtäaikaaisesti olla hyväksymisprosessi omakohtaisessa menetyksessä tai teokseen voi purkaa kaikki ne ajatukset ja kysymykset, jota kuolemasta herää. Ja kun teos on valmis, on ajatuksiinkin tullut jokin ratkaisu tai selkeys ja asian voi täten jättää taakseen ja siirtyä elämässään eteenpäin.

Itse olen realistinen kuoleman suhteen. Ilmari Wärrin esille nostaman filosofin, Rosi Bradottin ajatukseen nojaten, ajattelen myös niin, että oma elämä on loppupeleissä lyhyt ajanjakso suhteessa koko maailman elämän mittakaavassa. Se että jatkuvasti miettii elämää siitä ajatuksesta, että mitä katuisin, jos nyt kuolisin, tai mitä olisin halunnut tehdä ennen kuolemaani, kuluttaa vain omaa ellettävää hyvää aikaa, jolloin noita jossiteltavia asioita ehtisi toteuttaa. Ihmisen on ehkä hyvä myöntää se itselleen, että tämä kaikki loppuu joskus. Elämän ikuista eliksiiriä ei ole keksitty vielä tänäkään päivänä. Lyhyenä muistisääntönä voisikin pitää rap-artisti Samuli Huhtalan alias Spektin 2019 julkaistua kappaletta, jossa yhteen lyhyeen säkeistöön tiivistyy ajatus

” Jos elämä pelottaa niin muista kuolema

Se voi mottaa ja ottaa sut vaik huomenna

Elän kunnes lautturi vie virran yli tuonelaan

Ennen ku mä delaan

LÄHTEET

Butters, M. 12.5. 2017. Kuolema antroposeenin aikakaudella [Blogikirjoitus]. Antroblogi. [Viitattu: 23.4.2020]. Saatavilla: <https://antroblogi.fi/2017/12/kuolema-antroposeenin-aikakaudella/>

Ellmén, A. 27.4.2020. Vastauksia taideanalyysiin. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti]. Vastaanottaja: Vilma Saarinen. [Viitattu: 28.4.2020]

Europeana. Elämän virralla. [Verkkosivu]. [Viitattu: 20.4.2020]. Saatavilla: https://www.europeana.eu/fi/item/2021012/app_si_A_II_968_3A20

Kulttuuritalo Korundi. Lemminkäisen äiti. [Verkkosivu]. [Viitattu: 13.4.2020] Saatavilla: <https://www.korundi.fi/news/KAUDEN-KLASSIKKO-11102013%E2%80%93931622014,-Gallen-Kallelan-Lemminkäisen-aiti/ir-hnbeai/4c1b3a33-26bb-4c53-ba10-6b32fea94e03>

Lehikoinen, H. 2011. Katkera manalan kannu: Kuoleman kulttuurihistoria Suomessa. Helsinki: Teos

Pentikäinen, J. 2003. Kuoleman ja ruumiin käsittämisestä eri uskonnoissa. [Verkkoaiikakauskirja] Lääketiede. 119(13):1281-1291. [Viitattu: 4.4.2020]. Saatavana: <https://www.duodecimlehti.fi/duo93665>

Pulkkinen, R. 2017. Suomalainen kansanuskko: samaaneista saunatonttuihin. Tallinna: Gaudeamus

Taivaannaula. 9.1.2016. Sielut kansanperinteessä: Tavat, taidot, uskomukset [Verkkosivu]. [Viitattu 30.1.2020] Saatavana: <https://www.taivaannaula.org/2016/01/09/sielut-kansanperinteessa/>

Wikipedia, vapaa tietosanakirja: Tuonelan virta. [Verkkodokumentti]. Päivitetty 26.8.2016. [Viitattu: 5.4.2020]. Saatavissa: https://fi.wikipedia.org/wiki/Tuonelan_virta

Wikipedia, vapaa tietosanakirja: Tuonela. [Verkkodokumentti]. Päivitetty 2.4.2020. [Viitattu: 6.4.2020]. Saatavissa: <https://fi.wikipedia.org/wiki/Tuonela>

Wikipedia, vapaa tietosanakirja: Lemminkäisen äiti. [Verkkodokumentti]. Päivitetty 14.4.2020. [Viitattu: 13.4.2020]. Saatavissa: https://fi.wikipedia.org/wiki/Lemmink%C3%A4isen_%C3%A4iti

Wikipedia, Vapaa tietosanakirja: Hugo Simberg. [Verkkodokumentti] Päivitetty 9.4.2020. [Viitattu: 9.4.2020]. Saatavissa: https://fi.wikipedia.org/wiki/Hugo_Simberg

Wärri, I. 20.4.2020. Vastauksia taideanalyysiin. [Henkilökohtainen sähköpostiviesti]. Vastaanottaja: Vilma Saarinen. [Viitattu: 23.4.2020]

KUVIEN LÄHTEET

Ellmén, A. 2016. Sielulintu. [Valokuva]. annaellmen.fi: Anna Ellmén.
Saatavilla: <http://www.annaellmen.fi/sielulintu/>

Gallen-Kallela, A. 1879. Lemminkäisen äiti. [Valokuva]. Kansallisgalleria:
Ateneum. Saatavilla: <https://www.kansallisgalleria.fi/fi/object/398211>

Saarinen, V. 2020. Virrassa synkän tuonelan, lipuvat laivat kuoleman, kyydissään
sielut vainajan, näin jättävät tämän maailman. [Valokuva] Vilma Saarinen

Simberg, H. 1896. Elämän virralla. [Valokuva]. Kansallisgalleria: Ateneum.
Saatavilla: <https://www.kansallisgalleria.fi/fi/object/420221>

Wärri, I. 2017. 2067. [Valokuva]. Warri.fi: Ilmari Wärri.
Saatavilla: <https://www.instagram.com/p/BcC8YG5lBYK/>

Wärri, I. 2017. Children of the Future. [Valokuva]. Warri.fi : Ilmari Wärri.
Saatavilla: <https://www.instagram.com/p/BPn5bNDBMH2/>